

ԳԱՅԱՆԵ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Կենսաբանական գիտությունների թեկնածու

**ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՈՒՂԵԳՐՈՂՆԵՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆԻ,
ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ
ՍՐԲԱԼՈՒՅՍ ՄՅՈՒՌՈՆԻ ՄԱՍԻՆ**

Հայ բնագիտական մտքի պատմության և Հայաստանի լեռնա-աշխարհագրական դիրքի և բնական հարստությունների մասին միջնադարյան աղբյուրների որոնման ընթացքում մեր ուշադրությունը գրավեցին եվրոպական ճանապարհորդների ուղեգրությունների՝ Հայաստանին վերաբերվող հատվածները: Այս ճանապարհորդների մի զգալի մասին միայն պայմանականորեն կարելի է ուղեգրողներ համարել, որովհետև նրանք Եվրոպայից մինչև Մոնղոլիա և Իրան երկայն ուղին անցել են ուրուշակի դիվանագիտական առաքելությամբ և ճանապարհին, պայմանավորված նույն այդ առաքելությամբ, ուսումնասիրել են իրենց անցած երկրների աշխարհագրական դիրքը, բնական ամրությունները, ռազմագիտական հնարավորությունները և ջրային ռեսուրսները՝ միաժամանակ շեշտված հետաքրքրություն ցուցաբերելով նաև այդ երկրների պատմության և մշակույթի նկատմամբ:

Ասվածը վերաբերվել է հատկապես Հայաստանին, քանի որ մեր երկիրը առանձնակիորեն գրավիչ էր աստվածաշնչային հիշատակներով և հոգևոր շնչով լեցուն պատմա-մշակութային արժեքներով: Պայմանավորված այս հանգամանքով, նրանցից շատերն անգամ շեղվել են անցնող ճանապարհների ընդունված երթուղուց, որպեսզի տեսնեն Արարատը, Ս. Էջմիածինը և Հայոց աշխարհի մի շարք այլ սրբավայրեր:

Իրենց այցելած այս վայրերում նրանք իրենց ուղեկցորդների և թարգմանիչների միջոցով լսած տեղեկությունները գրառել և ներկայացրել են ճանապարհորդությունների ավարտից հետո լույս տեսած ուղեգրություններում, որոնց այս հատվածները կարևորվում են ոչ միայն որպես պատմական արժեքավոր սկզբնաղբյուրներ տվյալ վայրերի մասին, այլև որպես վերջիններիս հետ կապված ավանդությունների, կատարված հրաշքների և պահվող մասունքների մասին եթե ոչ առաջին տեքստային գրառումները, ապա այդպիսի հնագույն առաջին գրառումներից, որոնց հայերեն թարգմանությամբ մենք ստանում ենք տվյալ ավանդության թեև որոշակիորեն խմբագրված, սակայն սկզբնական բնագիրը, քանի որ դրանք տեղային ավանդությունների գրառումներն են՝ կատարված տվյալ վայրի անմիջական տպավորության ներքո:

Ուղեգրություններում Հայաստանին վերաբերվող տեղեկությունները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ ընդհանուր տեղեկություններ, որոնք հիմնված են հայ պատմիչների ու եվրոպական հեղինակների գործերի վրա, և տեղեկություններ, որոնք իրենց անմիջական դիտարկումների և գրառումների արդյունք են: Հաճախ այս երկուսը միախառնվում են իրար և իրենց ունեցած տեսական ընդհանուր դրույթները նրանք համապատասխան որոշակիացման ու խմբագրման են ենթարկում Հայաստանով անցնելիս:

Քանի որ առաջիկա տարվա սեպտեմբերին Ս. Էջմիածնում տեղի է ունենալու Մյուռոնի նոր օրհնություն, ուստի մենք ցանկացանք թարգմանաբար ներկայացնել Սուրբ Էջմիածնին, Սրբալույս Մյուռոնին և մյուռոնօրհնության ժամանակ օրհնվող Մյուռոնի հետ կապվող սրբություններին վերաբերվող ուղեգրական հատվածները:

Ինչպես հայտնի է, սկսած 19-րդ դարից թարգմանաբար ներկայացվել են Վիլիամ Ռուբրուքի (ԺԳ դ.), Մարկո Պոլոյի (ԺԳ դ.), Ռոյ Գոնսալես Կլավիխիոյի (ԺԵ դ.) և մի շարք այլ ճանապարհորդների ուղեգրությունների՝ Հայաստանին վերաբերվող բաժինները:

Այս աշխատանքը առավել համակարգված և ամբողջական ձևով կատարելուն 1930-ական թթ. ձեռնամուխ եղավ Հովհ. Հակոբյանը՝ հրատարակելով Հայաստանով անցած եվրոպական ուղեգրողների ուղեգրությունների՝ Հայաստանին վերաբերվող բաժինները: Հովհ. Հակոբյանը ծրագրել էր այս աշխատանքը կատարել ութ հատորով, որոնք ընդգրկելու էին ԺԳ դարից մինչև ԺԹ դարի վերջը Հայաստանին վերաբերվող ուղեգրությունները: Ծրագրված այս հատորներից, սակայն, լույս են տեսել երկուսը, որոնցից առաջինն ընդգրկում է ԺԳ-ԺԶ դարերը, իսկ երկրորդը՝ 19-րդ դարի առաջին քառորդը:

Հովհ. Հակոբյանի հրատարակած այս երկու հատորները, լինելով կատարված հսկայական աշխատանքի արդյունք, որում լույս տեսած բնագրերը օժտված են կարևոր ծանոթագրություններով, ինչպես նաև տվյալ հեղինակներին ներկայացնող ներածականներով, այնուամենայնիվ, ունեն մի կարևոր բացթողում: Այստեղ կրճատված են եկեղեցական ավանդություններին և եկեղեցական սրբություններին վերաբերվող հատվածները: Այս հանգամանքը պայմանավորված է թե՛ 1930-ական թթ. մտայնությամբ և թե՛ ուղեգրությունները որպես պատմական սկզբնաղբյուրներ դիտելու մոտեցմամբ, որով զանց են առնվել հիշյալ հատվածները:

Հայաստանով անցած ուղեգրողների գործերի՝ Ս. Էջմիածնին նվիրված հատվածները 2003 թ. հրատարակեց բարեհիշատակ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշճյանը «Ս. Էջմիածինը ուղեգրություններում» գրքում, ուր բերված են ութ տասնյակից ավելի ուղեգրողների՝ Ս. Էջմիածնին վերաբերվող հատվածները այդ գործերի բնագրերի՝ անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, ռուսերեն, իտալերեն և իսպաներեն լեզուներով, իսկ գրքի մնացյալ շարադրանքը՝ առաջաբան, հարուստ ծանոթագրություններ և տեղեկատու ցանկեր, անգլերեն է:

Մենք մեր այս շարքը հրատարակության պատրաստելով, որպես ուղեցույց ունեցել ենք Հովհ. Հակոբյանի և Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշճյանի հրատարակությունները՝ նրանց մատնանշած աղբյուրների հիման վրա վերականգնելով Հովհ. Հակոբյանի մոտ եղած այն կրճատումները, որոնք վերաբերվում են Ս. Էջմիածնին ու Հայ Եկեղեցու սրբությունների հետ կապված ավանդություններին, ինչպես նաև Աշճյանի գրքից դուրս մնացած ուղեգրական այն հատվածները, որոնք թեն ուղեգրությունների՝ Ս. Էջմիածնին վերաբերվող հատվածները չեն, սակայն նրանցում ևս խոսվում է Ս. Էջմիածնի ու Հայոց Եկեղեցու սրբությունների մասին:

Այս շարքը նպատակահարմար գտանք սկսել Ավգուստ ֆոն Հաքստհաուզենի (1792-1866 թթ.) Անդրկովկասին նվիրված ուղեգրական բնույթի ուսումնասիրության՝ Ս. Էջմիածնին վերաբերվող հատվածով, որում հեղինակը կարևորում է Ս. Էջմիածնի դերը հայ ժողովրդի ազգային միասնության գործում, ինչպես նաև շեշտում Սրբալույս Սյուռոնի առանձնակի նվիրականությունը հայ ժողովրդի համար:

Անդրկովկասին նվիրված այս գործը հետազոտողների համար այնքան է կարևորվել, որ 1856 թ. Լայպցիգում գերմաներեն հրատարակվելուց հետո այն հաջորդ տարիներին լույս է տեսել նաև անգլերեն, ռուսերեն և կրճատ տարբերակով նաև հայերեն: